

02

Lóránt KABDEBÓ

Budimpešta

Izvorni znanstveni rad

„tragic joy” – poetika europskog pjesništva tridesetih godina*

Europsko je promišljanje dvadesetog stoljeća, promatrajući svoju povijest i događaje moglo reći: njegovo je postojanje niz besmislenih katastrofa. U tom okruženju funkcija buđenja užitka umjetnosti nije mogla zaživjeti. Tu je tragičnost domislio jedan od njezinih najvećih mislilaca, Gottfried Benn, kao i Lőrinc Szabó u svojoj viziji ličnosti „ti i svijet” formiranoj u zbirku pjesama 1932. godine, a poslije ju je Celan uobličio ne samo u gramatiku i „fugu smrti”, nego i u samožrtvovanje koje ne može podnijeti opstanak. Nasuprot tomu, oksimoron „idealnoga” i „izobličenoga” koji je u umjetnost uveo Bartók tridesetih godina postaje presudnom značajkom poetike europskog pjesništva koju definiram oksimoronskim izrazom iz jedne od kasnih pjesama W. B. Yeatsa: „tragic joy”. U tom se znaku, tridesetih godina, dvojna perspektiva postojanja formirala u poeziju, što je povezalo najznačajnija djela tog razdoblja: prikaz događajnosti izobličena materijalnog postojanja puna boli – koju poništava sjaj proživ-

* Rad je nastavak triju prijašnjih studija: „A Margita európai rokonai”, *Literatura*, 1998/2. 147–172.; in *Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, a Miskolci Egyetem Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének 1998. február 27–28-i konferenciája alapján szerkesztette Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna, (Budapest–Miskolc: Anonymus Kiadó, 1999), 158–181; „Szabó Lőrinc személyiség-látomása az 1929–32-es versekben”, *ItK*, 75(1971), 443–465; in Lóránt Kabdebó, *Útkeresés és különbéke*, (Budapest: Szépirodalmi, 1974). <http://mek.oszk.hu/05200/05232> (preuzeto: 12.9.2018.), 59–104; *A ráhallgatás poétikája* [rukopis, kolovoz 2018, za zbornik s konferencije Književnog muzeja Petőfi]

ljavanja smještenosti u postojanje. Rilkeove *Devinske elegije*, djela T. S. Eliota nakon pjesme *Šuplji ljudi*, zaključno s *Four Quartets*, razdoblje *Last Poems* W. B. Yeatsa počevši od pjesme *The Gyres*, *The Cantos* Ezre Pounda, djelo lirskog ugođaja *Putovanje nakraj noći* Louis-Ferdinanda Célinea, „spiritualna” vizija ličnosti Lőrinc Szabóa: prijašnje i prerađene inačice *Harc az ünnepért* (Borba za blagdan) i drugo izdanje *Tücsökzene (Glazba cvrčaka)* dovršeno s pjesnikovom smrću 1957. godine, vedro lebdjenje s početka karijere Sándora Weöresa i završno djelo Attila Józsefa „*Költőnk és kora*” („Naš pjesnik i njegovo doba”) po meni su u skladu s tom poetičkom formacijom, premda je međusobna povezanost *tekstova* neovisna o filološkoj vezi i političkoj opredijeljenosti tih pjesnika.

Želio bih prikazati *ars poeticu* koja trpnu narav materijalne događajnosti, koja je formirala način stvaranja od tridesetih godina, nazvanim kasnom modernom, te ljepotu smještenosti u postojanju prikazuje oksimoronom koji suprotstavlja „izobličeno” i „idealno”. Ispitat ću sjedinjavanje u tijesnu cjelinu međusobno isključujućih i oprečnih prizora povezivanjem suprotnosti. Pokušaj pregleda stvorenog svijeta – davanjem glasa jednom čovjeku. O komu njegov pjesnik pita: „tko govori?” i upire pogled na njegovu „smještenost” u postojećem svijetu. Egzistencijalno pjesništvo nasuprot sudbinskomu.

* * *

Na vremenskoj polovici moderniteta dvadesetog stoljeća nastaje ciklička pjesma T. S. Eliota *Šuplji ljudi*¹. Moto ove pjesme, slično pjesničkim ostvarenjima ovoga stoljeća, poziva se² na tekst *Heart of Darkness* poljsko-engleskog prozaista Josepha Conrada koji je objavljen u posljednjoj godini prethodnog stoljeća, a koji naglašava besmislenost djelovanja i *a priori* neuspješnost ljudskog oblikovanja događaja kao povijesne pozadine poeme. Za to vrijeme parabolu koja ličnost rastvara do nemogućnosti djelovanja, razmatranje pitanja „Tko govori?” poistovjećujući englesko-škotsku „urotu baruta”³ s „izobličanim” transponira u stanje besmislena rastvora. Taj pojavni oblik poetike tog doba

¹ T. S. Eliot, *The Hollow Men*, in *Collected Poems 1909–1962*, (London–Boston: Faber and Faber, 1974). 89–92. Koncem četrdesetih godina Lőrinc Szabó prepjevao je pjesmu, te ju prije smrti, sredinom pedesetih godina uvrstio u izdanje svojih sabranih književnih prijevoda pod naslovom *Őrök Barátaink* (Naši vječni prijatelji).

² „Mistah Kurtz – he dead.”

³ I povjesničari u broju iz kolovoza 2018. (stranice 59–62.) BBC Historyja pronalaze pozadinski prizor pjesme T. S. Eliota u književnom svijetu. *Kraljica ubojica?* – Danska princeza Ana je u dobi od desetak godina sklopila brak s Jakovom VI. (poslije engleskim kraljem Jakovom I.), zagriženim protestantom, dok je ona čvrsto ustrajala na svom katolicizmu. Njihov se brak s vremenom pokvario. Je li on zapravo „veliki patron” koji stoji iza Urote baruta? – pita se Tracy Borman te zaključuje: „Samo bih u jednom romanu mogao izričitije od ovoga dodijeliti tu ulogu.” „Najpoznatija urota u britanskoj povijesti” postala je inspirativnom pozadinom, premda ne u romanu, nego u jednoj od najznačajnijih cikličkih pjesama na engleskom jeziku.

Zoltán Kulcsár-Szabó opisuje na sljedeći način: „ne otkriva toliko samoopis individualnosti koliko njegovu krajnju nemogućnost, umjesto pjesništva individuuma ostvaruje pjesništvo krize individuuma.” „[T]ime ukazujući na to da se slijedom te diferencije može samo prepoznati ne toliko »oblik« lirskog ja koliko njegova nečitljivost.”⁴ Ja, pak, u početnim stihovima te cikličke pjesme vidim očajnički uvid u pitanje „Tko govori?” koji besmislenost djelovanja iskazuje u zvučnom efektu kao i u slikovnom prikazu, odnosno vidim nastavak Eliotove prijašnje, također cikličke pjesme *Pusta zemlja* (nastale 1922. godine):

We are the hollow men
We are the stuffed men
Leaning together
Headpiece filled with straw. Alas!
Our dried voices, when
We whisper together
Are quiet and meaningless
As wind in dry grass
Or rats' feet over broken glass
In our dry cellar

Mi smo oni šuplji
mi smo oni nadjeveni
slamnate nam glave
stisnute skupa. Oh, jao,
suhi nam glasovi, kad
jedni drugima šapćemo,
mirni su, ne kažu ništa,
poput vjetra u suhoj travi
il' štakorskih nogu na staklu
u suhom nam podrumu.

U tom početku pjesme utjelovljuje se gubitak ličnosti i gubitak cilja cjelokupne povijesnosti, no u cjelini poeme istodobno se već pojavljuje i svojevrsna opuštenost, osjećanje smještenosti u postojanju. Smatram da se upravo u ovoj poemi javlja *ars poetica* koja prikazuje oksimoron koji se može prikazati usprkos naizgled konačnom poniznom zatvaranju kojem je svrha zaštititi individuua: teži *dvojnog* interpretaciji onoga što se prikazuje kao *Jedno*. Ne pokazuje samo karakterizaciju stanja *aktora* koji mora pribjeći obrani, a koji, štoviše, u odnosu na povijesnu pozadinu postaje bespomoćnim nego i daje uvid u slutnje na neku Cjelinu koja se pojavljuje u položaju *promatrača*:

⁴ Zoltán Kulcsár-Szabó, *Tükörszínhátság agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*, (Budapest: Ráció, 2010), 101.

Ovo je posljednje mjesto susreta
napipavamo put jedno do drugog
izbjegavamo riječ
okupivši se na ovoj obali nabujale rijeke.
Slijepo, osim ako

oči iznova ne zablistaju
kao vječna zvijezda
sutonske zemlje smrti
i stolisna joj ruža
nije jedina nada
onim šupljima.

Tijekom poeme stvara se ravnoteža, poput ponornice pojavljuje se oksimoron koji rastvara ljudsku nemogućnost djelovanja, premda ciklus time još zadržava mogućnost dvostruka čitanja. Ciklus u cjelini još ne finalizira smještenost u postojanju, premda najavljuje njegovu mogućnost. Moto i povijesna pozadina zadržava pjesmu pridajući joj značajke sudbinskog pjesništva unutar egzistencijalnog pjesništva kojemu sama teži. Navest ću završetak izvorne ciklične pjesme, one iz 1925. godine⁵:

*Here we go round the prickly pear
Prickly pear prickly pear
Here we go round the prickly pear
At five o'clock in the morning.*

Between the idea
And the reality
Between the motion
And the act
Falls the Shadow

For Thine is the Kingdom

Between the conception
And the creation
And the response
Falls the Shadow

Life is very long

⁵ T. S. Eliot, *The Hollow Men*, in *Collected Poems 1909–1962*, 91–92.

Between the desire
And the spasm
Between the potency
And the existence
Between the essence
And the descent
Falls the Shadow

For Thine is the Kingdom

For Thine is
Life is
For Thine is the

*This is the way the world ends
This is the way the world ends
Not with a bang but a whimper.*

kao i interpretaciju prijevoda pjesme iz pera Lórinca Szabóa koncem četrdesetih godina:

*Ringe. ringe, raja,
raja, raja,
Ringe. ringe, raja,
za jutarnjeg sjaja.*

Između ideje
I stvarnosti
Između pokreta
I čina
Pada Sjena

Jer Tvoje je Kraljevstvo

Između začeca
I stvaranja
Između nagona
I odgovora
Pada Sjena

Život je veoma dug

Između žudnje
I grča

Između potencije
I egzistencije
Između esencije
I silaska
Pada Sjena

Jer Tvoje je Kraljevstvo

Jer Tvoje je
Življenje
Jer Tvoje je

*Ovo je kraj zemaljskog svijeta
Ovo je kraj zemaljskog svijeta
Ovo je kraj zemaljskog svijeta
Nije bomba, već samo glup cvilež.*

Završetak je pjesme u prijevodu Istvána Vasa⁶: „Svijetu tako dođe kraj / *Ne s bumom, već samo s cviležom.*” Ispunjenje „tragic joy”-a, *ars poeticu* koja označava novo doba moderne potom pronalazim u djelima ciklusa *Ariel Poems* koji nastaje od 1927. godine. Novi životni model formiran je već u prvoj pjesmi, pjesmi koja uvodi kasnu modernu, naslova *Journey of the Magi*. Nije slučajno da ju je nakon Drugoga svjetskog rata prevelo više mađarskih pjesnika. Lőrinc Szabó, István Vas i György Rónay pod naslovom *Putovanje magova*. Pjesma je istodobno pohod pakla (kako su o tome govorili u 20. stoljeću) i potraga za vedrinom. „Magovi” prema linearnom modelu pripovijedanja kreću na put slave Rođenja, ali istodobno osjećanje zračenja motiva iz Evanđelja, betlehemske špilje i tri križa na Golgoti uvlači njihov cjeloživotni, taoistički put i u iskustvo Otkupljenja. U priči iskršava oksimoron koji zrači iz dubine postojanja, linearna pjesma prelazi iz vremena u vrtlog priviđenja, po receptu ponuđenom kao rezultat oksimorona vodeći do jedne od temeljnih rečenica koje određuju liriku stoljeća: „I should be glad of another death.”⁷ (Lőrinc Szabó: „Želio bih drugu smrt.” István Vas: „Radovao bih se drukčijoj smrti.”⁸ György Rónay: „Da barem dođe neka druga smrt.”⁹) Navodim elegijski „tragic joy” završne strofe iz pera Lőrinc Szabóa:

⁶ István Vas, *Az üresek*, in *Hét tenger éneke, versfordítások, huszadik század*, (Budapest: Szépirodalmi, 1982), 282–285.

⁷ T. S. Eliot, *Journey of the Magi*, in *Collected Poems 1909–1962*, 110.

⁸ István Vas, *A háromkirályok utazása*, in *Hét tenger éneke*, 293.

⁹ György Rónay, *A Háromkirályok útja*, in *Századok útjain. Versfordítások*, (Budapest: Európa, 1973), 306–307.

Sve je to bilo veoma davno, sjećam se,
i premda bih to i drugi put učinio, kažite mi,
kažite mi:
ka čemu su nas vodili tim velikim putom,
ka Rođenju ili Smrti? Bilo je rođenja, izričito,
u to smo se uvjerali, dvojbe nema. Vidio sam ja već rođenje i smrt,
no vjerovao sam da su različiti; ovo Rođenje
bilo nam je teško i gorko umiranje, kakva je Smrt, naša smrt.
Vratili smo se na naša mjesta, u ova Kraljevstva,
ali više nismo imali mjesta, u starom poretku,
sa stranim narodom koji se objema rukama drži za svoje bogove.
Želio bih drugu smrt¹⁰.

Jer čak i Céline, koji na duboko ničeovski način kleveće život kroz svoj životni opus, ironičnom formulacijom „poput žabe krastače, pune ideala” naznačava svojevrsnu težnju za vrtnjom nagore: „[...] ispuniti glavu jednom jedinom idejom, ali u tom slučaju gordom mišlju, u potpunosti jačom od smrti, te da ću uspjeti samo s tom svojom idejom isisati iz svega užitke, bezbrižnost i hrabrost. Cuclavi junak! Pun hrabrosti bio bih tada. Hrabrost bi mi se cijedila iz svake pore i sam život svodio bi se potpuno na ideju o hrabrosti koja bi pokretala sve, ljude i stvari, od zemlje pa sve do neba. Ljubavi bi čovjek imao toliko, u istoj prilici, da bi smrt ostala zatvorena u nutрини s nježnošću, tako dobro zatvorena u nutрини, tako topla da bi na kraju uživala u njoj ta djevojčura, da bi se naposljetku i sama zabavljala s ljubavlju, kao i svi ljudi. Eto, to bi bilo lijepo! To bi bio uspjeh!”¹¹ Nasuprot ispunjenju zla, općoj naravi uništenja, „pohodu pakla” stoljeća i šifri *wastage* ipak se javlja nužnost vedrine koja će poništiti tragičnost postojanja, ne više izazovom sudbine, već s potrebom za puninom u činu stvaranja. Postaje tijelom, kodira se u tekst.

Kao suprotnost očajanju, prizivanje vedrine u poeziji potom će evocirati po-tragu za elegijom. Shvaća da mora podnijeti patnju suprotstavljajući tome sjećanje na tradiciju, kao što to čini Radnóti, na jedinstven način i posljednjim pokretima ispunjujući pjesnički govor vjerom¹². Ili se, pak, izražava na svoj frivolno-očajan način, kao Antal Szerb kada u svojoj povijesti svjetske književno-

¹⁰ T. S. Eliot, *The Journey of the Magi. Mágusok utazása*, in Lőrinc Szabó, *Örök Barátaink*, a szöveggondozást Horányi Károly és Kabdebó Lóránt végezte, (Budapest: Osiris Kiadó, 2002), 2. svezak, 626.

¹¹ Mađarski prijevod in: Louis-Ferdinand Céline, *Utazás az éjszaka mélyére*, ford. Szávai János, (Budapest: Európa, 2003), 455. Hrvatski prijevod in: Louis-Ferdinand Céline, *Putovanje nakraj noći*, prev. Višnja Machiedo, (Zagreb: Meandar, 2003), 537.

¹² Kao što opisuje Mihály Szegedy-Maszák: „Radnóti Miklós és a holocaust irodalma”, „Irodalmi kánonok”, in Mihály Szegedy-Maszák, *Irodalmi kánonok*, (Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998), 171–187.

sti govori o T. S. Eliotu: „Iz ovog nihila nema drugog izlaza osim samoubojstva ili katolicizma.“¹³

Razlučivanjem prakse pjesnikā organizira se karakteristična poetika doba, koja u procesu stvaranja isprepliće *promatrača* i *aktora* kao istodobna podnositelja i osvjestitelja postojanja, kao što to čini kasni Yeats (*The Gyres*, 1936–1937):

Hector is dead and there's a light in Troy
We that look on but laugh in tragic joy.

S okrutnijim poentiranjem, prijevod koji je na moju zamolbu izradio Bálint Szele: „Hektor je mrtav, Troja u plamu; / Vide, smiju se u veselju žalnu.“; ili kako je István Turczi sročio svoju inačicu pomirljivijeg tona u prijevodu ovoga gotovo neprevodivog stiha: „Hektor je mrtav, Troja u plamenovima; / na licima nam ipak tragična vedrina.“

Okрутnost tih primjera skreće pozornost na apsurdnost postojanja, no kroz njih ipak uspijeva zabljesnuti oksimoron koji izvire iz dubine postojanja: artikularno „tragic joy“ na temelju *credo quia absurdum*: „Out of cavern comes a voice, / And all it knows is that one word »Rejoice!«“¹⁴ Kao takav je već u suzvučju s Rilkeovim posljednjim dvjema devinskim elegijama.

Je li moguće živjeti u mitu tako da ga promatramo i izvana? Utjecaj završne pjesme *Devinskih elegija* nedvosmisleno se ugrađuje u stvaranje Yeatsova kasna pjesništva, te ih upravo zbog toga intonacijskog rješenja uspoređuje jedan od monografa irskog pjesnika, Louis MacNeice: „I Yeats i Rilke unatoč patnji, zbunjenosti i beznađu koje su upoznali, ustraju na tome da je glavna pokretačka snaga Umjetnosti i, štoviše, Života radost. U desetoj *Devinskoj elegiji* kao temeljni paradoks personificirana Tužba vodi nedavno preminulog mladića do izvora Radosti i kaže mu: »Struja rijeke koja nas drži u ljudskom krugu« [prema mađarskom prijevodu Dezsőa Tandorija]. I Yeats smatra da Tužba može odvesti do izvora Radosti te u jednoj od kasnih pjesama opisuje taj itekako istiniti paradoks: »Hamlet i Lear su veseli« [prema mađarskom prijevodu László Kálnokyja] – Kleopatrino je samoubojstvo naposljetku i potvrda vrijednosti života i životne radosti. Kao i Rilke, protivno svojoj napuštenosti morao je pretpostaviti da je Prisutnost divna, Yeats je tijekom razočaranja došao do sljedećeg za-

¹³ Antal Szerb u prikazu pjesničkoga životnog opusa T. S. Eliota dolazi do navedenog zaključka: „razračunao se sa svim sadržajima doba, prepoznaje njihovu šupljost, ništa ne preostaje, dezintegracija je potpuna. Tu veliku prazninu izražava zbirka *Waste Land*. [...] Iz ovog nihila nema drugog izlaza osim samoubojstva ili katolicizma. Eliot odabire potonje. U pjesničkim ciklusima, koje je sve teže pratiti, izražava svoje novo religiozno uvjerenje“, in Antal Szerb, *A világirodalom története*, (Budapest: Magvető, 1989), 820–821.

¹⁴ U prijevodu Bálinta Szelea: „Šupljina u jeci / Jednu riječ bruji: »Radujte se svi!«“

ključka: »Pećina drhti, / Jednu riječ bruji: 'radujte se svi!'« [prema mađarskom prijevodu Bálinta Szelea].¹⁵

I kad mi već Yeatsov monograf skreće pozornost na Rilkea, mogu i ja navesti završni dio desete pjesme *Devinskih elegija*, gdje istaknuta prisutnost izraza *Glück* povlači za sobom upravo tu dvojnost; objedinjuje *steigendes* i *fällt*, suprotnost rastućega i padajućega: „Und wir, die an *steigendes Glück* / denken, empfänden die Rührung, / die uns beinah bestürzt, / wenn ein Glückliches *fällt*” (prema mađarskom prijevodu Edea Szabóa: „A mi, sanjači sve veće / sreće, bili bismo tako / ganuti, gotovo zapanjeni, / kao kad *padne* ono što je sretno”, prema prijevodu Gyule Telléra: „sreće koja *uzlijeće*” i „kao da *padne* ono što je sretno”, prema prijevodu Dezsóa Tandorija: „koji vjeruju u *porast sreće*” i „kad *padne* onaj tko je sretan”).

I živi dalje, formirajući temeljne pjesme mađarskog pjesništva. Odavna ukazujem na tu svjetskoknjiževnu vezu cikličkog djela „*Költőnk és kora*” („Naš pjesnik i njegovo doba”) Attila Józsefa. A kad mi se pružila prigoda da u stanu orguljaša Xavéra Varnusa pozdravim bliskog pjesnikova znanca iz posljednjih godina njegova života, Ferenc Fejtőa u povodu jednoga od njegovih posljednjih rođendana, na moje pitanje – je li Attila József poznao *Devinske elegije*? – svoj je potvrdni odgovor i obrazložio, „Attila József čitao je Rilkea, čitao ga je i meni, preko njega sam ga i upoznao, dotad nisam poznao *Devinske elegije*. Smatrao ga je sebi bliskim, pokušao ga i prevoditi, samo što više nije imao vremena [...] – je li znao dovoljno njemački? – Toliko je znao. Inače ih je prvi put pročitao uz pomoć rječnika.”¹⁶ Naime, vezano za navedene tekstove s vlastitim se oksimoronom završava i poema nastala „koncem kol. 1937.”¹⁷:

Dodí, družé, ogleđaj se.
Radiš u ovom svijetu
a u tebi sućut raste.
Lagat' ti je uzalud.
Sad pusti te ovo, te to.
Gleđaj to večernje svjetlo
u rasapu...

Pustoš od krvi crvena,
dokle sežu padine,
zgrušava se plavo. Nježna

¹⁵ Louis MacNeice, *The poetry of W. B. Yeats* [objavljen 1941], Citiram iz (London: Faber and Faber, 1967), 162.

¹⁶ Naš je razgovor magnetofonom snimila Marianne Dobos, datum razgovora: 18. kolovoza 2004. godine, poslije smo ga predali Fonoteci Književnog muzeja Petőfi (oznaka: K 5867).

¹⁷ Attila József, „*Költőnk és kora*”, in *József Attila összes versei I–III. Kritikai kiadás, közzététel* Stoll Béla, (Budapest: Balassi Kiadó, 2005).

trava jeca i klone.
Blago posjednu na sretne
hrpe mrtvačke pjege.
I suton je.

Potom, nadahnivši nove naraštaje, u jednoj od emblematskih pjesama Jánoša Pilinszkyja, u zbirci *Szálkák* (Iverje) iz 1971–72. godine, pod naslovom *A mélypont ünnepélya* (Svečanost nadira)¹⁸:

U krvavoj toplini svinjaca
tko se usudi čitati?
I tko se usudi
u polju iverja zalazećeg sunca,
u doba plime neba
i oseke zemlje
krenuti na put, ikamo?

Tko se usudi
sklopljenih očiju zastati
na onom nadiru,
ondje, gdje
uvijek se nađe kakav posljednji mah ruke,
krov kuće,
predivno lice ili čak
jedna jedina ruka, naklon glave, pokret dlana?

Tko može
mirna srca utonuti
u san koji se prelije preko gorčine
djetinjstva i more
kao šaku vode prinese licu?

Prevela Lea Kovács

¹⁸ János Pilinszky, *Összes versei*, (Budapest: Osiris Kiadó, 1999); Petőfi Irodalmi Múzeum DIA 2011. <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000011&secId=0000000707> (preuzeto: 17.09.2018.)

Literatura

- Céline, Louis-Ferdinand. *Utazás az éjszaka mélyére*. Fordította Szávai János. Budapest: Európa, 2003.
- Eliot, T. S. *Collected Poems 1909–1962*. London, [objavljen 1941], Citiram iz Boston: Faber and Faber, 1974.
- József, Attila. *Összes versei I–III*. Kritikai kiadás. Közzéteszi Stoll Béla. Budapest: Balassi Kiadó, 2005.
- Kabdebó, Lóránt. „A Margita európai rokonai”, *Literatura*, 1998/2. 147–172. In *Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, a Miskolci Egyetem Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének 1998. február 27–28-i konferenciája alapján szerkesztette Kabdebó Lóránt, Kulcsár-Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna. Budapest–Miskolc: Anonymus Kiadó, 1999.
- Kabdebó, Lóránt. „Szabó Lőrinc személyiség-látomása az 1929–32-es versekben”, *ItK*, 75(1971), 443–465, in Kabdebó Lóránt, *Útkeresés és különbéke*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. <http://mek.oszk.hu/05200/05232> (pristupljeno: 2018. 09. 12.)
- Kulcsár-Szabó, Zoltán. *Tükörszínjátéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*. Budapest: Ráció, 2010.
- Mac Neice, Louis. *The poetry of W. B. Yeats* [1941]. London: Faber and Faber, 1967.
- Pilinszky, János. *Összes versei*, Budapest: Osiris Kiadó, 1999. Petőfi Irodalmi Múzeum – DIA 2011. <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000011&secId=0000000707> (pristupljeno: 2018. 09. 17.)
- Rónay, György. *Századok útjain*, Versfordítások. Budapest: Európa, 1973.
- Szabó, Lőrinc. *Örök Barátaink*. A szöveggondozást Horányi Károly és Kabdebó Lóránt végezte. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.
- Szegedy-Maszák, Mihály. *Irodalmi kánonok*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998.
- Szerb, Antal. *A világirodalom története*. Budapest: Magvető, 1989.
- Vas, István. *Hét tenger éneke. Versfordítások, huszadik század*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.

„tragic joy” – a harmincas évek európai költészetének poétikája

A modernség fázisait bemutató összegezéseim folytatásaként jelen előadásomban a modernségnek a harmincas évek európai költészetét meghatározó „harc az elégiáért” poétikai létformáját, az általam W. B. Yeats egy kései verséből kiemelt oximoron kifejezésével *tragic joy*nak nevezett fázisát szándékozom bemutatni, amely a materiális eseményesség szenvedéseit és a létezésben elhelyeztettség szépségét az „ideális” és a „torz” egymást felülíró szembesítésével jeleníti meg.

A harmincas évek legjelentősebb európai költőinek művei, Rilke *Duinói elégiái*, T. S. Eliot *The Hollow Men* című versét követő, a *Four Quartets*-szel záruló alkotásai, W. B. Yeats *The Gyres* című versével kezdődően a *Last Poems* korszaka, Ezra Pound formálódó *The Cantos*ai, Szabó Lőrinc *Harc az ünnepért* korábbi és átdolgozott változatai, Weöres Sándor pályakezdő derűs szakrális lebegése, és József Attila „*Költők és kora*” című pályázárása szememben e poétikai formáció jegyében összecsengenek. A költők felsorolt szövegeinek egymással való összekötődését szándékozom bemutatni, – függetlenül a költők filológiai is kimutatható kapcsolatától, és politikai elköteleződéseiktől. A kapcsolódás filológiai tisztázásának egyetlen, számomra adódott alkalmát hangsúlyossá teszem: Fejtő Ferenc egy kései születésnapján Varnus Xavér orgonaművész otthonában rákérdezhettem: József Attila ismerhette-e a *Duinói elégiákat*. Válasza igenlő volt: „fordítani is akarta!”

Kulcsszavak: a „harc az elégiáért” poétikai létforma, a modernség, harmincas éveinek európai költészete, az „ideális” és a „torz” egymást felülíró szembesítése, Fejtő Ferenc és József Attila, a *Duinói elégiák*

02

KABDEBÓ Lóránt

Budapest

„tragic joy” – a harmincas évek európai költészetének poétikája*

A huszadik század európai gondolkozása, ha történelmét és történeteit szemlélte, mondhatta: létezése értelmetlen katasztrófák sorozata. Ebben a környezetben nem éledhetett meg a művészet gyönyört keltő funkciója. Tragikumát legnagyobbjai közül Gottfried Benn gondolta végig, és Szabó Lőrinc gondolta végig 1932-re kötötté alakított „te meg a világ” személyiséglátomásában, utóbb pedig Celan alkotta nemcsak grammatikává és „halálfügává”, hanem a túlélést elviselni nem bíró önfeláldozássá is. Ezt opponálva, az „ideális” és a „torz” Bartók által a művészetbe bevezetett oximoronja a harmincas évekre válik az európai költészet poétikáját meghatározóvá, melyet W. B. Yeats egy kései verséből kiemelt oximoron kifejezésével definiállok: „tragic joy”. E jegyben alakult a létezés kettős szemléletének verssé formálódása a harmincas évekre, ami egymással összekötötte a korszak legjelentősebb alkotásait: a materiális létezés torz és fájdalmakkal teli eseményességének bemutatása – amelyet felülír a létezésben elhelyeztettség átérzésének sugár-

* A dolgozat három korábbi tanulmányom folytatása: „A Margita európai rokonai”, *Literatura*, 1998/2. 147–172. in *Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, a Miskolci Egyetem Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének 1998. február 27–28-i konferenciája alapján szerkesztette Kabdebó Lóránt, Kulcsár-Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna, (Budapest–Miskolc: Anonymus Kiadó, 1999), 158–181; „Szabó Lőrinc személyiség-látomása az 1929–32-es versekben”, *ItK*, 75(1971), 443–465, in Kabdebó Lóránt, *Útkeresés és különbség*, (Budapest, Szépirodalmi, 1974). <http://mek.oszk.hu/05200/05232> (letöltés: 2018. 09. 12.), 59–104; *A ráhallgatás poétikája* [kézirat, 2018. augusztus, PIM konferencia-kötet számára].

zása. Rilke *Duinói elégiái*, T. S. Eliot *The Hollow Men* című versét követő, a *Four Quartets*-szel záruló alkotásai, W. B. Yeats *The Gyres* című versével kezdődően a *Last Poems* korszaka, Ezra Pound formálódó *The Cantos*ai, Louis-Ferdinand Céline lírai hangoltságú *Voyage au bout de la nuit* szövege, Szabó Lőrinc „spirituális” személyiséglátomása (a *Harc az ünnepért* korábbi és átdolgozott változatai és a költő halálával 1957-re véglegessé alakuló második kiadású *Tücsökzene*), Weöres Sándor pályakezdő derűs lebegése és József Attila *„Költőnk és kora”* című pályázárása szememben e poétikai formáció jegyében összecsendenek, bárha a *szövegeknek* egymással való összekötődése független a költők filológiai kapcsolatától, és politikai elköteleződéseitől.

A harmincas évektől megjelenő kései modernként megnevezett alkotásmódot kialakító, a materiális eseményesség elszenvető voltát és a létezésben elhelyeztettség szépségét a „torz” és az „ideális” szembesítésével felmutató oximoronnal megjelenítő ars poétikát szándékozom bemutatni. Az ellentétek összekapcsolásával az egymást kizáró, egymásnak ellentmondó jelenetek szoros egységbe foglalását vizsgálom. A teremtett világ áttekintésére alakított kísérletet – egy ember megszólaltatásával. Akire költője rákérdez: „ki beszél?” és rátekint „elhelyeztettségére” a létező világban. A sorsköltészet ellenében feltűnő létköltészetet.

* * *

A huszadik századi modernitás időbeli felezőpontján születik meg T. S. Eliot *The Hollow Men* című ciklikus verse¹, amely a mottójában a század költői által folyamatosan hivatkozott, a megelőző század utolsó évében megjelent *Heart of Darkness*, Joseph Conrad lengyel-angol prózaíró szövegének a cselekvés értelmetlenségét hangsúlyozó utalásával² és a költemény történelmi háttérként az ember esemény-alakításának eleve sikertelenségét jellemző, a személyiséget a cselekvésképtelenségig szétbontó példázatot, az angol-skót „lőportár”-összeesküvést³ megnevezve a „torz” megtestesítésével a „Ki beszél?”

¹ T. S. Eliot, „The Hollow Men”, in *Collected Poems 1909–1962*, (London–Boston: Faber and Faber, 1974). 89–92. A negyvenes évek végén magyarra Szabó Lőrinc formálja a verset, majd halála előtt, az ötvenes évek közepén beavogatja műfordításai, az *Örök Barátaink* összegyűjtött kiadásába.

² „Mistah Kurtz – he dead.”

³ A BBC History 2018. augusztusi számában (59–62 oldalakon) a történészek is az irodalom világába utalják a T. S. Eliot vers háttér jelenetét. *Gyilkos Királyné?* – Anna dán hercegnő tizenévesen kötött házasságot az elkötelezetten protestáns VI. Jakabbal (aki később I. Jakab néven angol király lett), míg ő erősen kötődött a katolikus hithez. Házasságuk idővel megromlott. Vajon lehetett-e ő a lőpor-összeesküvés mögött álló „nagy patrónus”? – teszi fel a kérdést Tracy Borman. Majd így zárja: „Csupán egy regényben tudnám ennél határozottabban ráosztani ezt a szerepet”. „A brit történelem legismertebb összeesküvése” ha nem is regényben, de az egyik legjelentősebb angol nyelvű ciklikus versben vált ihlető háttérképpé.

vizsgálatát az értelmetlen felbomlás állapotába transzponálja. A kor poétikájának ezt a megjelenési formáját Kulcsár-Szabó Zoltán ekként jellemzi: „kevésbé az individualitás önleírását, mint inkább ennek végső lehetetlenségét tárja fel, az individuum költészete helyett az individuum válságának költészetét megvalósítva.” „[J]elezvé ezzel, hogy e differencia mentén nem annyira a lírai én »alakja«, hanem annak olvashatatlansága ismerhető csak fel”⁴. A magam részéről pedig e ciklikus vers indításában találok a „Ki beszél?” kérdésre a cselekvés értelmetlenségét hanghatásában és képi megjelenítésében is megformázó kétségbeesett rálátást, mintegy a korábbi (1922-es) *The Waste Land* című szintén ciklikus Eliot-vers folytatását:

We are the hollow men
We are the stuffed men
Leaning together
Headpiece filled with straw. Alas!
Our dried voices, when
We whisper together
Are quiet and meaningless
As wind in dry grass
Or rats' feet over broken glass
In our dry cellar

Mi vagyunk az üresek
mi vagyunk a kitömöttek
zsúpkobakunk
egymásnak rogy. Óh, jaj,
száraz hangunk, amikor
súgunk-búgunk
nyugodt és semmit se mond,
mint száraz fűben a szél
vagy patkányok lába száraz
pincénk üvegcserepén.

E verskezdetben megtestesül a személyiségvesztés, és a teljes történetiség céljátvesztettsége, de a költemény egészében ugyanakkor már megjelenik egyfajta feloldottság is, a létezésben elhelyeztettség megérzése. Ebben a költeményben vélem megjelenni azt az ars poeticát, amely az individuum védelmére berendezkedő véglegesnek látszó megalázkodó bezárkózás ellenében megjelentethető oximoront mutat fel: az *Egy*-nek megjelentethető *kettős* értelmezését kívánja. Nemcsak a védekezésbe szoruló, sőt a történelmi háttérkép-

⁴ Kulcsár-Szabó Zoltán, *Tükörszínhátság agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*, (Budapest: Ráció, 2010), 101.

pel szemben tehetetlenné váló *aktor* állapotának jellemzését mutatja, hanem rálátást ad a *néző* figyelőállásában megjelenő valamilyen Egész sejtelmeire is:

Ez a végső találkahely
egymáshoz tapogatózunk
s kerüljük a szót
gyülekezve a dagadt folyó innenső partján.
Vakon, hacsak

fel nem ragyognak újra a szemek,
mint az alkonyi halálország
örök csillaga
és százlevelű rózsája
egyedüli reménye
az üreseknek.

A költemény során egyensúly teremődik, bűvópatakként megjelenik az emberi cselekvésképtelenséget oldó oximoron, bár a ciklus ezúttal még megtartja a kettős olvasási lehetőséget is. A ciklus egésze a létezésben való elhelyezettséget még nem véglegesíti, bárha felvillantja lehetőségét. A mottó és a történelmi háttérkép még sorsköltészetként tartja vissza a létköltészetbe vágyakozó verset. Idézem az eredeti, 1925-ös ciklikus vers zárását⁵:

*Here we go round the prickly pear
Prickly pear prickly pear
Here we go round the prickly pear
At five o'clock in the morning.*

Between the idea
And the reality
Between the motion
And the act
Falls the Shadow

For Thine is the Kingdom

Between the conception
And the creation
And the response
Falls the Shadow

Life is very long

⁵ T. S. Eliot, „The Hollow Men”, in *Collected Poems 1909–1962*, 91–92.

Between the desire
And the spasm
Between the potency
And the the existence
Between the essence
And the descent
Falls the Shadow

For Thine is the Kingdom

For Thine is
Life is
For Thine is the

*This is the way the world ends
This is the way the world ends
Not wíth a bang but a whimper.*

majd a negyvenes évek végéről származó Szabó Lőrinc-fordítás értelmezését:

*Lánc lánc eszterlánc
eszterlánc eszterlánc
fügekaktusz visz a tánc
hajnalhasadáskor.*

Az eszme
és a valóság közé
a mozgás
és a tett közé
odahull az Árnyék

Mert Tied az Ország

A fogantatás
és a teremtés közé
az indulat
és a válasz közé
odahull az Árnyék

Nagyon hosszú az élet

A vágy
és a görcs közé

a lehetőség
és a megvalósulás közé
a lényeg
és az alászállás közé
odahull az Árnyék

Mert Tied az Ország

Mert Tied
Az élet
Mert Tied a

*Ez a vége a földi világnak
ez a vége a földi világnak
ez a vége a földi világnak
nem bomba, csak egy buta nyekk.*

Vas István fordításában a zárás⁶: „A világ így ér véget / *Nem bumm-mal, csak nyüszítéssel.*”

A „tragic joy” kiteljesedését, a modernség új korszakát jelentő ars poetica felkínálását ezt követően Eliot 1927-től kezdődően készülő *Ariel Poems* ciklusának darabjaiban találom. Mindjárt az első darab, a kései modernséget bevezető vers, a *Journey of the Magi* megformálja az új életmodellt. Nem véletlen, hogy a második világháború után több magyar költő is lefordítja. Szabó Lőrinc *Mágusok utazása* címmel, valamint Vas István és Rónay György is. A vers egyszerre pokoljárás (imigyen fogalmaztak erről a 20. században) és a derű keresése. A „mágusok” a történetmondás lineáris modellje szerint elindulnak egy Születést ünnepeleendő útra, de életre szóló, tao-jellegű utazásukat egyben a Megváltás átélésébe is belevonja a betlehemi barlang és a golgotai három fa, evangéliumi motívumok sugárzásának egyszerre érzékelése. A történetben felvillan a létezés mélyéből sugárzó oximoron, a lineáris vers átlép az időből a káprázat forgásába, az oximoron eredményeként felajánlott életrecepttel a század líráját meghatározó egyik alapmondathoz vezetve: „I should be glad of another death.”⁷ (Szabó Lőrinc: „Másik halált szeretnék.” Vas István: „Másféle halálnak örülnék.”⁸ Rónay György: „Bár jönne már egy más halál.”⁹) Idézem a záróversszak „tragic joy” elégikumát Szabó Lőrinc magyar szövegével:

⁶ Vas István. „Az üresek”, in *Hét tenger éneke, versfordítások, huszadik század*, (Budapest: Szépirodalmi, 1982), 282–285.

⁷ T. S. Eliot, „Journey of the Magi”. in *Collected Poems 1909–1962*, 110.

⁸ Vas István, „A háromkirályok utazása”, in *Hét tenger éneke*, 293.

⁹ Rónay György, „A Háromkirályok útja”, in *Századok útjain. Versfordítások*, (Budapest: Európa, 1973), 306–307.

Mindez nagyon rég volt, emlékszem,
és akár másodszor is megtenném, de mondjátok meg,
mondjátok meg azt,
azt, hogy: mihez vezettek bennünket azon a nagy úton,
Születéshez vagy Halálhoz? Volt ott születés, határozottan,
meggyőződünk róla, és semmi kétség. Láttam én már születést és halált,
de azt hittem, hogy különböznek; ez a Születés
kemény és keserű haldoklás volt számunkra, amilyen a Halál, a halálunk.
Visszatértünk a helyeinkre, ezekbe a Királyságokba,
de többé nem igen fértünk össze, a régi rendben,
az idegen néppel, amely két kézzel kapaszkodik az isteneibe.
Másik halált szeretnék¹⁰.

Hiszen még az a Céline is, aki amolyan mélyen nietzschei módon egy életművön át rágalmazza az életet, a maga ironikus megfogalmazásával „mint a varangyos béka, teli eszményekkel” jelez valamiféle felfelé gyűrűző vágyakozást: „[É]n egy olyan gyönyörű gondolatra vágytam, amelyik erősebb, mint a halál, és amelynek segítségével örömet, gondtalanságot, bátorságot hintek szét magam körül. Mint egy hős magvető. Akkor aztán teli lennék bátorsággal. Mindenütt kibuggyanna belőlem a bátorság, és az élet maga se lenne más, mint a bátorság tökéletes eszméje, amelyik aztán rendben tartaná az embereket meg a tárgyakat is, a földtől egészen az égig. Mindezzel pedig egészen magától értetődően annyi szeretet is járna, hogy a gyengeség visszazárná a halált is a maga kis kuckójába, ahol viszont olyan jó meleg támadna, hogy még az a kurva halál is elkezdené keresni az élvezeteket, méghozzá mindenkivel. De szép is lenne! És milyen jó!”¹¹ A gonosz kiteljesedésével, a pusztulás általánosságával, a század „pokoljárásával”, a *wastage* kódszavával szemben már nem a sorsot kihívóan, de az alkotás aktusában a teljesség igényével mégis megjelenik a létezés tragikusságát felülíró derű szükségessége. Testté válik, a szövegbe kódolódik.

A kétségbeesés ellentettjeként a derű megidézése a poézisben azután kiváltja az elégia keresését. A szenvedés elviselésének tudatosításával az annak ellenében megidézett hagyomány emlékezetével ellenpontozva, mint teszi Radnóti, utolsó mozdulataival is unikális módon hittel telítve versbeszédét.¹² Vagy a maga frivol-kétségbeejtő módján fogalmazva, mint Szerb Antal

¹⁰ T. S. Eliot, *The Journey of the Magi. Mágusok utazása*, in Szabó Lőrinc, *Örök Barátaink*, a szöveggyűjtést Horányi Károly és Kabdebó Lóránt végezte. (Budapest: Osiris Kiadó, 2002. 2. kötet), 626.

¹¹ Louis-Ferdinand Céline, *Utazás az éjszaka mélyére*, ford. Szávai János (Budapest: Európa, 2003), 455.

¹² Mint ezt Szegedy-Maszák Mihály jellemzi: „Radnói Miklós és a holocaust irodalma”; „Irodalmi kánonok”, in Szegedy-Maszák Mihály, *Irodalmi kánonok*, (Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998), 171–187.

T. S. Eliotra vonatkoztatva világirodalom-történetében: „Ebből a nihiltől nincs más út kifelé, mint az öngyilkosság vagy a katolicizmus”¹³.

Költők gyakorlatának különbözőségevel olyan korszakjellemző poétika szerveződik, mely egybefonja az alkotásfolyamatban a *nézőt* és az *aktort*, mint a létezés egyszerre elszenvetőjét és tudatosítóját, miként teszi a kései Yeats (*The Gyres*, 1936–1937):

Hector is dead and there's a light in Troy
We that look on but laugh in tragic joy.

Kegyetlenebb poentírozással Szele Bálint kérésre készített műfordításában: „Hektór halott és Trója lángot vet; / Aki látja, gyászos örömmel nevet.”; vagy ahogy Turczi István megformálta ennek a szinte fordíthatatlan sornak megbékéltebben magyarázó változatát: „Hektor halott, Trója lángok közt alámerül; / Láttukra arcunkon mégis tragikus derü.”).

A példák kegyetlensége a létezés abszurditására figyeltet fel, általuk mégis felvillanhat a létezés mélyéből sugárzó oximoron: *credo quia absurdum*-alapon megfogalmazódáshoz parancsolva a „tragic joy”-t: „Out of cavern comes a voice, / And all it knows is that one word »Rejoice!«”¹⁴. Miként ez már összehangzik Rilke utolsó két duinói elégiájával.

Lehetséges-e a mítoszban élni úgy, hogy egyben kívülről is szemléljük ugyanazt? A *Duinói elégiák* záró darabjainak hatása egyértelműen beleszövődik Yeats kései költészete alakulásába, az ír költő egyik monográfusa, Louis MacNeice éppen emiatt a hangnemi megoldás miatt hasonlítja össze őket: „Mind Yeats, mind Rilke, az általuk megismert szenvedés, zavar és reményvesztettség ellenére ragaszkodik ahhoz, hogy a Művészet, s mi több, az Élet fő hajtóereje az öröm. A tizedik *Duinói elegiá*ban alapvető paradoxonként a megszemélyesített Panasz vezeti a nemrég meghalt ifjút az Öröm forrásához, és azt mondja neki: »Emberi körben megtartó folyam-áram« [Tandori Dezső fordítása]. Yeats is azt tartja, hogy a Panasz el tud vezetni az Öröm forrásához, és egyik kései versében leírja ezt a nagyon is igaz paradoxont: »Hamlet és Lear vidám« [Kálnoky László fordítása] – Kleopátra öngyilkossága végül is az élet értékének és az életörömnél is érvényesítése. Ahogy Rilkének, a maga elhagyatottsága ellenére fel kellett tételeznie, hogy az Ittlét gyönyörű, Yeats a csalódások során

¹³ Szerb Antal T. S. Eliot költői pályája bemutatása során jut az idézett összegezéshez: „leszámolt a kor minden tartalmával, felismeri ürességüket, semmi sem marad meg, teljes a dezintegráció. Ezt a nagy ürességet fejezi ki a *Waste Land* kötet. [...] Ebből a nihiltől nincs más út kifelé, mint az öngyilkosság vagy a katolicizmus. Eliot az utóbbit választja. Egyre nehezebben követhető versciklusában új vallásos meggyőződését fejezi ki”. Szerb Antal, *A világirodalom története* [1941], idézem:(Budapest: Magvető, hetedik kiadás [1989]), 820–821.

¹⁴ Szele Bálint fordításában: „A visszhangzó üreg / Egyetlen szót zúg: »Örvendezetek!«”

eljutott ehhez a következtetéshez: »A Barlang megremeg, / Egyetlen szót zúg: 'örvendeztetek!'« [Szele Bálint fordítása].¹⁵

És ha már Yeats monográfiája Rilke felé fordítja figyelmemet, én is idézhetem a *Duinói elégiák* tízedik darabjának zárását, ahol a Glück kifejezés hangsúlyos jelenléte éppen ezt a kettősséget vonzza; a *steigendes* és a *fällt*, a növekvő és a lehulló ellentétét fogja egybe: „Und wir, die an *steigendes* Glück / denken, empfänden die Rührung, / die uns beinahe bestürzt, / wenn ein Glückliches *fällt*” (Szabó Ede fordításában: „És mi, az egyre növekvő boldogság / álmodói, mi úgy hatódnánk / meg, már szinte a döbbenetig, / mint, ha *lehull*, ami boldog”, Tellér Gyulánál: „a *fölszálló* öröm” és „hogya *lehull*, ami boldog”, Tandori Dezsőnél: „a boldogság *fokozását* vélők” és „ha *lehull*, aki boldog”.)

És tovább él, a magyar költészetben alapvető verseket fogalmazva. József Attila a „*Költőnk és kora*” című ciklikus alkotását régóta e világirodalmi kapcsolatrészeként hirdetem. Amikor pedig alkalmam adódott, hogy egyik utolsó születésnapján az orgonaművész Varnus Xavér lakásán köszönthetjük a költő utolsó éveinek közeli ismerőjét, Fejtő Ferencet, kérdésemre – vajon ismerhette-e József Attila a *Duinói elégiákat*? – igenlő válaszát ki is fejtette, „József Attila olvasta Rilket, nekem is felolvasta, tőle ismertem meg, addig nem ismertem a *Duinói elégiákat*. Rokonának érezte, próbálta fordítani is, csak már nem volt rá ideje [...] – tudott-e annyira németül? – Annyira tudott. Különben is először szótárral olvasta.”¹⁶ Hiszen az idézett szövegekhez kapcsolódóan zárul a maga felvillanó oximoronjával az „1937. aug. vége” idején keletkezett költemény¹⁷:

Jöjj barátom, jöjj és nézz szét.
E világban dolgozol
s benned dolgozik a részvét.
Hiába hazudozol.
Hadd most azt el, hadd most ezt el.
Nézd ez esti fényt az esttel
mint oszol...

Piros vérben áll a tarló
s ameddig a lanka nyúl,
kéken alvad. Sír az apró
gyenge gyep és lekonyúl.

¹⁵ Louis Mac Neice, *The poetry of W. B. Yeats* [megjelent: 1941] Idézett szöveg: Faber and Faber, London, 1967, 162. A szövegben szögletes zárójellel én jelöltem meg az eredeti angol szöveg fordítóit.

¹⁶ Beszélgetésünket magnetofonra Dobos Marianne felvette, a beszélgetés dátuma: 2004. augusztus 18., utóbb a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárának átadtuk (jelzete: K 5867).

¹⁷ József Attila, „*Költőnk és kora*”, in *József Attila összes versei I–III. Kritikai kiadás, közléteszi Stoll Béla* (Budapest: Balassi Kiadó, 2005).

Lágyan ülnek ki a boldog
halmokon a hullafoltok.
Alkonyúl.

Majd újabb nemzedéket ihletően Pilinszky János egyik emblematikus versének megfogalmazását ihletően a 1971–1972-es *Szálkák* című kötetében: *A mélypont ünnepéje*¹⁸:

Az ólak véres melegében
ki mer olvasni?
És ki mer
a lemenő nap szálkamezejében,
az ég dagálya és
a föld apálya idején
útrakelni, akárhová?

Ki mer
csukott szemmel megállani
ama mélyponton,
ott, ahol
mindíg akad egy utolsó legyintés,
háztető,
gyönyörű arc, vagy akár
egyetlen kéz, fejbólintás, kézmozdulat?

Ki tud
nyugodt szívvel belesimítani
az álomba, mely túlcsap a gyerekkor
keservein s a tengert
marék vízként arcához emeli?

¹⁸ Pilinszky János, *Összes versei*, (Budapest: Osiris Kiadó, 1999).; Petőfi Irodalmi Múzeum – DIA 2011 <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000011&secId=0000000707> (letöltés: 2018. 09. 17.)

Irodalom

- Céline, Louis-Ferdinand. *Utazás az éjszaka mélyére*. Fordította Szávai János. Budapest: Európa, 2003.
- Eliot, T. S. *Collected Poems 1909–1962*. London, Boston: Faber and Faber, 1974.
- József Attila. *Összes versei I–III*. Kritikai kiadás. Közzéteszi Stoll Béla. Budapest: Balassi Kiadó, 2005.
- Kabdebó Lóránt. „A Margita európai rokonai”, *Literatura*, 1998/2. 147–172. In *Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről*, a Miskolci Egyetem Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének 1998. február 27–28-i konferenciája alapján szerkesztette Kabdebó Lóránt, Kulcsár-Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna. Budapest–Miskolc: Anonymus Kiadó, 1999.
- Kabdebó Lóránt. „Szabó Lőrinc személyiség-látomása az 1929–32-es versekben”. *ItK*, 75(1971), 443–465. In Kabdebó Lóránt, *Útkeresés és különbéke*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. <http://mek.oszk.hu/05200/05232> (letöltés: 2018. 09. 12.)
- Kulcsár-Szabó Zoltán. *Tükörszínjátéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*. Budapest: Ráció, 2010.
- Mac Neice, Louis. *The poetry of W. B. Yeats* [1941]. London: Faber and Faber, 1967.
- Pilinszky János. *Összes versei*. Budapest: Osiris Kiadó, 1999. Petőfi Irodalmi Múzeum – DIA 2011. <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000011&secId=0000000707> (letöltés: 2018. 09. 17.)
- Rónay György. *Századok útjain*, Versfordítások. Budapest: Európa, 1973.
- Szabó Lőrinc. *Örök Barátaink*. A szöveggondozást Horányi Károly és Kabdebó Lóránt végezte. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.
- Szegedy-Maszák Mihály. *Irodalmi kánonok*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998.
- Szerb Antal. *A világirodalom története* [1941]. Budapest: Magvető, hetedik kiadás [1989].
- Vas István. *Hét tenger éneke. Verfordítások, huszadik század*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.

„tragic joy” – poetika europskog pjesništva u tridesetim godinama

Kao nastavak svojih dosadašnjih rezimiranja s ciljem predstavljanja različitih faza modernizma u svom izlaganju želim predstaviti egzistiranje poetike „borbe za elegiju” koja je odredila pjesništvo europskog modernizma tridesetih godina prošloga vijeka, tj. onu fazu modernizma koju nazivam oksimoronom jedne kasne pjesme W. B. Yeatsa, *tragic joy* te koja je patnje materijalne događajnosti i ljepotu determiniranosti u bivstvovanju predstavila pomoću suočenja međusobno isključivih pojmova „idealnog” i „deformiranog”.

Djela najznačajnijih europskih pjesnika u navedenom razdoblju, *Devinske elegije* R. M. Rilkea, opus T. S. Eliota poslije pjesme *The Hollow Men* i zaključno do *Four Quartets*-a, pjesničko razdoblje W. B. Yeatsa *Last Poems* početkom od pjesme *The Gyres*, poema *The Cantos* Ezre Pounda u formiranju, ranije i prerađene verzije zbirke pjesama *Borba za praznikom* Lórinca Szabóa, vedro sakralno lebdenje ranog Sándora Weöresa, i pjesma na kraju stvaralačkog vijeka Attila Józsefa „*Naš pjesnik i njegova doba*” u mojim očima podudaraju se u znaku formacije njihovih poetika. U svome izlaganju namjeravam predstaviti povezanost navedenih pjesama – neovisno o filološko dokazanim vezama između pjesnika kao i o njihovoj političkoj pripadnosti. U tom pogledu učinit ću samo jednu iznimku naglašavanjem konkretne filološke veze: prilikom jedne rođendanske proslave Ferenc Fejtöa u poznim godinama organizirane u stanu mađarskog umjetnika orguljaša Xavéra Varnusa postavio sam mu pitanje: Je li Attila József poznao *Devinske elegije*. Fejtöv odgovor je bio potvrđan: „čak ih je namjeravao prevesti na mađarski!”

Ključne riječi: egzistiranje poetike „borbe za elegiju”, pjesništvo europskog modernizma tridesetih godina, isključivi pojmovi „idealnog” i „deformiranog”, Ferenc Fejtö i Attila József, *Devinske elegije*